

Gregor Artnik

Mitologija in Tolkienov Hobit

Izvorni znanstveni članek
UDK 821.111-93-312.9.09

POVZETEK

Sestavek se posveča prepoznavanju mitoloških vplivov v treh osrednjih fantazijskih pripovedih J. R. R. Tolkiena, enega bolj prepoznavnih avtorjev in osnivalcev sodobnega fantazijskega literarnega žanra. V središču pozornosti je mladinska fantazijska pripoved *Hobit*, iskanje njenih korenin v nam znanem primarnem svetu in povezav z mitološkim, ki mnogokrat ni angleškega porekla. Vključuje se v razlago subtilno vgraviranih krščanskih idej, ki so se med drugim pojavljale v književnosti, še posebej v času velike stiske in notranjega boja predvojnega človeka na področju takratne angleške monarhije. Mnoga strokovna pretresanja, da Tolkienovo slikanje Srednjega sveta verjetno pomeni le prikaz umazane, industrializirane in razočaranj polne realnosti, ne morejo biti povsem kredibilna, sploh pa ne edina. Kaj kmalu namreč ugotovimo, da ne glede na številne vire, s pomočjo katerih avtor napaja mitologijo samozadostnega Srednjega sveta, le-ta kljub svoji navidezni kompleksnosti izžareva preprostost ter tako morda spominja na vzpone in padce v razvoju človeštva od prvih začetkov pa do večnosti in ne le do pojavitve druge svetovne vojne. Tolkienova mitologija fantazijskega sveta ni občudovanja vredna le v smislu avtorjeve inovativnosti, pač pa seže mnogo dlje, in sicer v posredovanje višjih vrednot, ki so koristne za obstoj tako primarnega sveta, torej človeštva nasploh, kot tudi sekundarne dimenzije in njenih prebivalcev.

Ključne besede: mladinska književnost, fantazijska književnost, mitologija, sekundarni svetovi

Mythology in Tolkien's *The Hobbit*

ABSTRACT

The paper focuses on identifying the effects of mythology in the three main fantasy novels by J. R. R. Tolkien, one of the more visible authors and pioneers in the field of modern fantasy. The focus is on youth fantasy, namely *The Hobbit*, searching for its roots in our primary world and finding links to the mythology, which is often not of English origin. Furthermore, it looks into the elucidation of ingrained Christian ideas, which among others also appear in English literature, particularly in times of the great national distress which was caused by the pre-war and anti-human beliefs of the era. Many experts commented that Tolkien's Middle-Earth probably represented the image of a dirty, industrialized and discouraging reality, which in this respect cannot be entirely credible and certainly not the only option to choose from. It soon became evident that many sources were used for the creation of the new mythology. However, the apparent complexity also hides some simplicity, presenting the ups

and downs of mankind's gradual steps from the very beginning all the way to eternity, and certainly not only to the time of the Second World War. Tolkien's mythology of the fantasy world is not only impressive in terms of its innovation, but reaches much further than that, sharing higher values which come in useful for the existence of both, the primary world, e.g. humanity in general, as well as the secondary, surreal dimension and its inhabitants.

Key words: juvenile literature, fantasy, mythology, secondary worlds

Mitologija in Tolkienov Hobit

Upoštevajoč dejstvo, da je *Hobit ali Tja in spet nazaj*¹ preveden v približno štirideset različnih svetovnih jezikov in da je do sedaj zabeleženih že okoli petdeset novoangleških izdaj tega klasičnega dela visoke fantazije, spoznamo, da imamo opraviti z eno bolj priljubljenih mladinskih del svetovne književnosti.² *Hobit* je le ena izmed trojice mojstrov in, ki sestavljajo koherentno in občudovanja vredno celoto najpomembnejšega pisanega vira hobitske zgodovine – Rdeče knjige Zahodne krajine. Ob njem zavzemata svoje častno mesto še *Gospodar prstanov* in njun predhodnik *The Silmarillion*, ki je bil izdan posthumno. Gre za vrsto pripovedi, ki bralca uvedejo v začetek zgodovine Srednjega sveta in postavijo temelje za razumevanje vseh nadaljnjih del Tolkienove mitologije.³ Za tisti čas nenavaden koncept o stvaritvi povsem novega sveta (in temu primerne mitologije⁴), ki nima funkcije paralelnega prostora, ampak je le starodavna mitična preteklost naše vsakdanjosti, se je oblikoval od avtorjevih mladih let. Pri opazovanju dinamike nastanka omenjenih literarnih predlog lahko morda le-te primerjamo s sveto-

1 Avtor pričujočega članka je tudi avtor diplomskega dela z naslovom *Hobit ali Tja in spet nazaj*, v katerem je fantazijska pripoved podrobneje analizirana, obravnavane pa so tudi nekatere besedilne posebnosti, ki niso predmet zanimanja v tem članku.

2 Zanimiv je podatek, da je ob izidu, 21. septembra 1937, *Hobit* bil natisnjen le v 1.500 izvodih, kot ugotavlja George Beahm v *The Essential J. R. R. Tolkien Sourcebook: a fan's guide to Middle-earth and beyond* (2004). Le leto dni po tem je z nenavnim navdušenjem bralcev naraslo povpraševanje po še kakšni hobitski dogodivščini, a Tolkien sprva ni imel v mislih nadaljevanja. Izdati je želel dva rokopisa, pesmi in *The Silmarillion*, ki pa po mnenju takratnega založnika Stanleya Unwina nista bila pravi odgovor na pozitiven odziv bralcev. Iz korespondence med Unwinom in Tolkienom je razvidno, da je avtor o vsem kaj kmalu razmislil in še v decembru istega leta tudi začel s pisanjem prvega poglavja *Gospodarja prstanov*, ki ga je v originalu poimenoval *A long-expected Party*; trilogijo (v osnovi gre za eno samo pripoved in ne tri, saj je to bila vse prej kot avtorjeva poteza) pa je dokončal trinajst let kasneje.

3 Pojem Tolkienove mitologije je zaznamovan z avtorjevim vedoželjnim odnosom do jezikov, njegovim izostrenim čutom za naracijo, pogojen pa s skorajda nedosegljivim znanjem in gorečo vpletenostjo v starodavne kulture ter njihovo izročilo.

4 Jan Jona Javoršek v spremni besedi zadnje knjige Gradišnikovega prevoda *Gospodarja prstanov* pripomni, da je bila Tolkienova intenca, zgraditi mit, s katerim bi nadomestil staro angleško mitologijo, ki se je izgubila ob prihodu Normanov na Otok (Tolkien, 2003).

pisemsko mitologijo, ki izvira iz Stare in Nove zaveze.⁵ Seveda bi potemtakem bile mogoče tudi implikacije, da razvoj dogodkov v *Hobitu* kaže na Tolkienovo rajsko izkušnjo v Warwickshiru, kjer je z materjo in bratom Hilaryjem preživel zgodnje otroštvo⁶ ter bil v stiku s podeželjem in naravo. Spregledati ne moremo niti katoliškega vpliva, ki je zagotovo obstajal znotraj družine, saj je mati iz anglikanske cerkve prestopila v katoliško. John Ronald Reuel pa je tudi po materini smrti ostal predan njenim verskim prepričanem. Pozorno branje obravnavanih Tolkienovih besedil nakazuje prepletenost z veroizpovednimi idejnimi tokovi, ki so tudi v *Hobitu* razvidni kot nekakšen kontrolni princip krščanstva.⁷ Ta se kaže v sodelovanju med prebivalci Srednjega sveta, v moči sloge, prevlade dobrega nad zlim, v nujnosti žrtev in spoštovanja njihovih dejanj, konec koncev pa tudi v odisejahi k luči pravice. Krščanskih idej in prenekaterih vzorcev, ki bi kazali na versko zavezanost besedila, seveda ne smemo potencirati, saj je Tolkienova mitologija ob še nekaterih drugih posrednih, predvsem jezikovnih vplivih dosegla takšno stopnjo samozadostnosti, da se oplaja sama s seboj, četudi posamične aluzije kažejo v smer človeške resničnosti. Kljub temu da se *Hobit* kot mladinski roman precej približa predvsem mlajšemu bralcu⁸ – medtem ko sta ostali dve deli v osnovi namenjeni odraslim – vse tri mojstrovine pričajo o zgodovini, kulturi in načinu življenja, ki poveljuje vrednote, veljavne tako danes kot tudi pred nekaj tisoč leti.

Kljub avtorjevemu jezikoslovnemu talentu, naravnost fascinantnemu znanju jezikov in natančnemu poznavanju evropskih in ostalih svetovnih kultur, je pri iznajdbi novih jezikov, pisav in izredni jezikovni domiselnosti najti neangleške korenine, ki jih je črpal iz ljudskega slovstva, mitologij in heroičnih epov drugih narodov.

-
- 5 Christopher Tolkien, ki po avtorjevi smrti zbere že napisane očetove legende o začetkih Srednjega sveta, je v uvodu k *Silmarillionu* zapisal, da je ta zbirka »postala nekakšen nosilec in shramba njegovih najglobljih razmislekov« in šele kasneje (torej v nadaljnjih literarnih stvaritvah, vključno s *Hobitom*) »sta mitologija in poezija odstopili prosto pot teološkimi in filozofskimi zanimanjem« (Tolkien, 2003, str. 6).
 - 6 Njegovega otroštva narava ni zaznamovala le v pozitivnem smislu, namreč kaj kmalu mu je, ko so še stanovali v Južni Afriki, pri štirih letih umrl oče; pri enajstih pa je zaradi materine tedaj še neozdravljive sladkorne bolezni skupaj z bratom postal sirota.
 - 7 O prisotnosti Boga, stvarnika vesolja, vodilne sile, ki preveva Tolkienov svet, je pisala tudi Sarah Arthur v delu *Walking with Bilbo: a devotional adventure through J. R. R. Tolkien's The Hobbit* (2005). Avtorica in poznavalka Tolkienovih del posebej izpostavlja ritual žbožje izbire'. Le-tega v *Hobitu* zastopa literarni lik Gandalfa, saj v pripovedi odigra vlogo, ki v več pogledih spominja na Jezusa. Ta čarovnik/vedež je po knjižni predlogi bil sprva izbran in poslan v Srednji svet z vsaj še dvema mogočnikoma svoje vrste – kot to razlaga Branko Gradišnik v uvodnem poglavju k prvemu delu *Gospodarja prstanov* – da bi posredoval pri uresničevanju miru. Istočasno pa je v tem Svetu z namenom, da ga obvaruje zla, ki vseskozi pridobiva na moči. O pojavu žbožjega izbiranja' lahko govorimo še v primeru Bilba Bogataja, vnaprej določena pa je tudi izbira preostalih članov odprave – tako da v bistvu sploh ne gre za vprašanje, ali bo Bilbo izbran ali ne, gre preprosto za to, kdaj bo vpoklican, da izpolni že vnaprej zarisano nalogo. V krščanskem duhu Arthurjeva primerja Bilba, ki ga je Gandalf povabil na popotovanje, z vsakim izmed nas, saj je prepričana, da je vsak posameznik v življenju poklican in izbran za takšno ali drugačno ekspedicijo.
 - 8 Glede na recepcijske možnosti bi tovrstna literatura utegnila pritegniti pozornost v obdobju konkretnih, logičnih intelektualnih operacij, saj mladi bralec po sedmem letu starosti izkaže nagnjenost k čudežnemu, njegov literarni okus pa je že presešel preprosto klasično pravljico. Obenem že »lahko sledi dokaj zapleteni zgodbi z več osebami na več krajih dogajanja in pramenski notranji zgradbi ali retrospektivni pripovedi, skratka sposoben je sprejemati daljša pripovedna besedila, npr. mladinske romane« (Kordigel, 1991, str. 12), kar pa *Hobit* nedvomno je.

Geografski pregled virov nam razkriva, da je Tolkien za nastanek svojih del uporabil izseke iz nordijske, grške, rimske, judovske in anglosaške jezikovne tradicije. Iz besedil tako sijejo tudi keltske jezikovne prvine, staroangleške sintaktične strukture, ne izostanejo niti stara nemščina, finščina ter ne nazadnje ena velikih avtorjevih ljubezni, valižanščina. Zavedal se je, da je podjarmljenje, ki so ga Skandinavci Angliji zadali v predpretekli zgodovini, v angleški tradiciji pustilo praznino v pripovedništvu, ki jo je bilo potrebno zapolniti. Spraševal se je, kakšne naj bi bile davno izgubljene pripovedke in pesmi starih Anglosasov in drugih plemen. V duhu tega razmišljanja si je začrtal pomembno in zelo težko nalogo – ustvariti povsem novo mitologijo. Zavedal se je tudi jezikovnih in kulturnih sorodnosti med angleškim in nordijskimi narodi med drugim tudi zato, ker so nekoč v predelu Anglije ljudje prav tako dobro kot angleško govorili denimo tudi norveško. Ob tem pa seveda še vedno ostaja vprašanje, ki buri duhove – ali je stara angleščina nastala iz stare islandščine, ali sta bili obe zgolj dialekta stare danščine, ali pa po Grimmu izvira iz zahodne nemščine? Tolkien je namreč pri kreiranju nove mitologije, ki jo je želel podariti Angležem, predvideval, da le-ta naj ne bi bila klasično, tj. krščansko naravnana; iskal je namreč idejo nekakšnega krepostnega poganstva. Obenem naj bi bila omenjena mitologija imuna na lastne dvome, hkrati pa silna in polna pozitivnih vrednot, ki jih je Angliji v začetku dvajsetega stoletja že močno primanjkovalo. Govorili bi lahko o moralni krizi modernega sveta, ki jo je skušal recimo v *Hobitu* preseči s subtilnim opozarjanjem na krščanske vrednote, do katerih je obenem čutil spoštljiv odnos, ki pa naj ne bi temeljil izključno na alegoričnosti, ki so jo mnogi zaznavali med vrsticami, pač pa na aplikativnosti. Avtor za svoje literarne stvaritve o Srednjem svetu v predgovoru h *Gospodarju prstanov* zagotovi, da le-te ne vsebujejo kakršnega koli skrivnega pomena, prav tako pa niso alegorične niti aktualistične. Tolkienovo žresnico⁹ so včasih kritiki prikazovali kot izkrivljeno, vendar se le-ta v bistvu izkaže kot duhovna, sicer skupinsko motivirana, mitološka in posledično tudi kot individualna resnica. To prav tako potrjuje mladinska fantazijska pripoved o hobitih, ki slika poseben odnos med pravljичnim in mitološkim.

Mitologija v *Hobitu* ni eksplicitno vprašanje samo tega literarnega dela, pač pa je osnova zanj Srednji svet ali *Middle-earth*, sekundarni svet,⁹ o katerem govorita tako *Silmarillion* kot tudi *Gospodar prstanov*. Vsa navedena besedila so med seboj povezana,¹⁰ tvorijo celoto, o kateri en sam del ne more v popolnosti spregovoriti, in predstavijo tri večja razdobja Tolkienovega fantazijskega sveta. Mitološkost se v *Hobitu* kaže v tradicionalni zgodbi in v odnosih med smrtniki, nadnaravno sfero veščev¹¹ in pošasti, a vendar so v tej alternativni viziji sveta vidni tudi kaj več kot le miti. Fantazijska pripoved namreč pustolovščin željnega bralca ne pusti na cedilu,

9 Staroangleške korenine Srednjega sveta iz anglosaškega izraza *Middangeard* predstavljajo »naseljene dežele Človeka med morji«, ki bi ga nekateri morda nemalokrat hoteli povezovati z odročnim pravljичnim svetom ali pa celo z nekakšno »nevidno dimenzijo« (Harvey, 2003, str. 11–12).

10 Najbolj očitna povezava med *Hobitom* in *Gospodarjem* je Prstan, ki na nepredvidljiv in skrivnosten način zaslužnji svojega izbranca (Goluma ali pa Bilba). Vešč Gandalf se recimo vseskozi izogiba stika s prstanom, saj bi le-ta v njem prebudil temno stran, ki bi zavladala vsemu dobremu in pravičnemu.

11 Neologizem uvaja Branko Gradišnik v opombah k slovenskemu prevodu *Gospodarja prstanov* (Tolkien, 2002, str. 16–17). Vešč naj bi bil še neaktualiziran slovenski izraz za vedeža/čarovnika, ki ga v pripovedi predstavlja literarni lik Gandalfa.

obenem pa ga zelo nazorno vodi skozi barvite pokrajine in dežele Srednjega sveta, ki se napaja tudi v mitih izven angleškega porekla. Načeloma naj mitologija ne bi bila fantastična, saj je njen namen, specifični kulturi priskrbeti sprejemljivo razlago za to, kako je njihov svet nastal. Slonela naj ne bi na zavezanosti resničnosti in po svojem bistvu naj ne bi bila eskapistična, kot to mnogi očitajo Tolkienovi fantastiji. Prvi osnivalci mitologij niso verjeli le, da so se omenjene razlage nastanka sveta mogoče dogodile – prav nasprotno, verjeli so, da so se zares dogodile. Takšne teze sprožijo številna vprašanja, ko spregovorimo o Tolkienovi inačici mitologije izmišljenega sveta. Avtor je mit in fantastijo združil v eno samo celico, ki napaja celoten Srednji svet. Tako imenovani *Middle-earth* glede na avtorjevo zanimanje za severnoevropsko kulturno in literarno izročilo po nekaterih prepričanjih izhaja iz norveške besede *Midgarth*, saj le-ta izvira iz njihovega poimenovanja za kraljestvo med nebesi in podzemnim svetom. Tolkien najbrž ni imel namena ustvariti le alternative realnemu vsakdanu, pač pa verjetno prikazati tudi obdobje pred obstojem človeštva, kot ga dojemamo po začetku štetja, tudi v predkrščanski dobi. Mite, ki jih je vključil iz drugih svetovnih civilizacij, spretno vplete v ozadje Srednjega sveta, ki zaživi v na videz ontološko popolnoma neodvisni podobi.¹²

V zvezi z deljenimi mnenji kritikov, na kaj je avtor (če sploh na kaj?) apeliral ob stvaritvi svojega fantazijskega sveta, je ob upoštevanju Tolkienove želje po novi mitologiji resnično moč govoriti o fantastični/fantazijski mitologiji, torej tisti, ki skuša razložiti izvor irealnega Srednjega sveta. Še več, Srednji svet je ne le samozadosten, je celota, v kateri veljajo določeni zakoni, pravila in kjer se ne cedita samo mleko in med. Včasih se izkaže za skorajda identično podobo realnega sveta v 20. stoletju. Nekateri preučevalci so ga med vrsticami zaznali kot opis situacije v tedanji kapitalistični Angliji, s tem mislimo predvsem na industrializacijo in urbanizacijo angleškega podeželja, opis obeh svetovnih vojn in krize napredno mislečega človeka, ki trpi v ozkosti materialističnega in s številnimi ideologijami prepletenege sveta. Dejstvo je, da je Tolkien pisal znotraj socialnega konstrukta, ki ga je verjetno težko spregledal pri svojih stvaritvah. Zavedati se je moramo, da na omenjena tri dela ne smemo gledati le kot na mitologijo izven naše družbe, saj nam ponuja univerzalne izkušnje in vpogled v sodobno kulturo. Nekaj naključnih dejstev o neposrednem nanašanju na dejanske dogodke obstaja, npr. angleško poimenovanje *hobbit* naj bi bilo sicer Tolkienova lastna zamisel, liki pa spominjajo na stereotipno angleško provincialno populacijo oziroma nižje plemstvo, ki zagovarja tradicijo, red in socializacijo ter gurmanske užitke ob hrani. Tolkien hobite stilizira na začetnih straneh istoimenske knjige in v prologu h *Gospodarju prstanov* kot rezervirana, bistra bitja, ki se jim le redko mudi in so v celoti zavezana spodobnemu vedenju in formalnosti. Podeželsko puritanstvo, ki ga neredko opazimo pri hobitih, in slovesni sprevedi govorijo v prid temu, da sta Šajerska, ki ima čisto po

12 Greg Harvey namreč pravi, da Amerike kot celine v Tretji dobi, na katero se nanašata *Hobit* in *Gospodar prstanov*, ne moremo iskati, saj je po Tolkienovo (kot dežela z imenom Númenor) locirana pod gladino morja ter tako dostopna le vilincem. Na njenem zahodnem delu se nahaja še otok Aman, območje večnega življenja, ki je prav tako na voljo le vilincem. Omenjeni deželi predstavljata, če se ozremo v Prvo dobo Tolkienovega Sveta, začetek vsega, od tod izvirajo veščiči, kot sta Gandalf in Saruman (Harvey, 2003, str. 10–13).

naključju Angliji zelo podobno zgodovino (avtor tudi ni nikoli zanikal, da bi le-ta, seveda realno geografsko gledano, zelo verjetno lahko predstavljala Oxford), in Anglija idejno zelo tesno povezani. Še več, Srednji svet nenavadno spominja na celoto, ki jo sestavljata Evropa in Azija. Govorimo namreč o pustinjah, gorovjih in nedostopnih pokrajinah – pa tudi o deželah na zahodu, kjer ni bolečin in trpljenja vojne, ki se odvija v centru in na vzhodu Sveta.¹³

Delo *Gospodar prstanov* aludira na prvo (katere strelne jarke je na lastni koži doživel tudi avtor sam) in drugo svetovno vojno, dežela čez morje na zahodu pa nenavadno spominja na Ameriko, ki je veljala v očeh Evropejcev v času obeh vojn za obljubljeno, skoraj pravljico deželo. Zanimivo pri tem pa je, da zlo navadno prihaja z vzhoda. V *Hobitu* tako zlobni zmaj Smaug, čuvaj zaklada, prebiva na vzhodu, v *Gospodarju prstanov* pa se recimo zlo širi iz *Mordorja*, prav tako na vzhodu. Ko že govorimo o vzhodu, se v imenih in tudi v jezikih pojavijo elementi vzhodnih kultur – orki (v slovenskem prevodu *Hobita* imenovani grdini) namreč uporabljajo jezik, ki bi po podobnosti izhajal iz srednjevzhodnih jezikov; v *Gospodarju prstanov* prisotna najmočnejša orkovska vrsta Uruk-hai nas morda spomni na pradavno sumersko mesto Uruk; imena čarovnika Sarumana, ki je v delu *Hobit* le oddaljeni nekromant, in njegovih neustrašnih podanikov Nazghulov, izhajajo iz arabskega jezika.

Neovrgljivo dejstvo je, da je bil Tolkien eden izmed velikih filologov tistega časa, obenem pa vnet prevajalec Srednjega sveta.¹⁴ Njegova dela so napisana z izrazito geografsko, kronološko in jezikovno natančnostjo in si zaslužijo mesto v kanonu svetovne literature. Vodilne predstavnice dotedanje angleške mitološke tradicije so bile arturjanske legende, ki so po Tolkienovem mnenju preveč eksplicitno promovirale krščanstvo in bile za družbo usodne. Sam se je krščanskih vrednot v *Hobitu* lotil na povsem drugačen, precej premišljen način. Ni jih pretirano povelečeval, pač pa jih je povzel v prid človeštva na otroku povsem približan način. Podobno je iskal tudi v grških in rimskih mitih, ki so razpoznavni preprostemu bralcu, npr. v *Silmillionu*, kjer vlada Iluvatar, ki kaže nenavadno povezavo s svetopisemskim pripovednim slogom in tudi grško mitologijo, še posebej z Zeusom, ne zanika pa tudi precej nordijsko zvonečih imen svojih pomočnikov.

»Bil je Eru, Edini, ki mu Ardi pravijo Iluvatar. V začetku je ustvaril Ajnurje, Svete, sadove svojih misli, in bili so pri njem, še preden je bilo ustvarjeno karkoli drugega. In nagovoril jih je in jim predlagal glasbene teme; oni pa so peli pred njim, in bil je vesel. Toda dolgo so peli le vsak zase in le malokateri skupaj, medtem ko so drugi poslušali, zakaj vsak je razumel le tisti del Iluvatarjevega, iz katerega je izšel, in le počasi so napredovali v razumevanju svojih bratov. A vsakič, ko so prisluhnili, so razumeli malo več in večji sta bili njihova skladnost in ubranost« (Tolkien, 2003, str. 5).

13 Izraz Svet je uporabljen kot poimenovanje za Tolkienov fantazijski »univerzum«, znotraj katerega se nahajajo številne dežele, npr. Arnor, Eriador, Gondor in Rohan.

14 Vsa besedila namreč veljajo za neposredne Tolkienove prevode iz fiktivne »prazahodščine« (kot jo poimenuje prevajalec *Gospodarja prstanov*, Branko Gradišnik) v angleščino.

Avtor je nepopisno rad preučeval severnjaško jezikovno kulturo, mitologijo, še posebej pa pesmi, kot je *Völuspá* – skandinavski mit o nastanku sveta, in ostale slovstvene vire iz zbirke *Elder Edda*, imenovane tudi *The Poetic Edda*. Zbirka velja za bogat vir norveško-islandske mitologije in legend. *Völuspá* je morda v Tolkienu vzbudila veliko zanimanje ravno zato, ker je »najobsežnejša in uteleša vse značilnosti preostalih tekstov, obenem pa bralca oskrbi s filozofskim uvodom v nordijsko mitično kozmogonijo in ustvari skrben pregled poganstva kasnejše vikinške dobe« (Hollander, 1996, str. 1). Tolkien je skandinavsko ustno in pisno izročilo izčrpno uporabljal pri svojem delu in to je evidentno na več področjih. Dejstvo je, da je nanj naredil vtis stari skandinavski smisel za heroizem, ki ni dajal prednosti krščanski, enosmerni ideji, da v bitki med dobrim in zlim zmaga vedno samo dobro. Na predavanju o *Beowulfu* leto pred izidom *Hobita* (1937) razlaga Tolkien svoje stališče.

»Moč severnjaške mitološke domišljije je bila v tem, da se je spoprijela s problemom, poštasti postavila v sredino in jim dala zmago, ne pa tudi časti /.../ kot delujoča teorija je preprosto neosvojljiva, a tako prepričljiva, da ima v primerjavi s starejšo južno klasično domišljijo, ki je ugasnila v literarnem okraševanju, moč obuditi svoj duh tudi v našem času« (Tolkien, 1997, str. 25–26).

Posebno poglavje nordijskega vpliva zavzemajo književni liki, ki v omenjenih Tolkienovih mojstrovinah nosijo izrazito finsko in islandsko-norveško poreklo. Bog Aule iz *Silmarilliona* je izrazita podoba Thora – nordijskega boga ognjišča in nosilca kladiva. Aule med drugim ustvari tudi škrate, ki so glavni predstavniki nordijske mitologije v *Hobitu*. Tolkien imena škratev, ki se pojavijo na Bilbovih vratih in sodelujejo v odpravi, npr. Dwalin, Balin, Kili, Ori, Oin, Gloin, Bifur, Bombur, Thorin Hrastov ščit, povzame iz že prej omenjenega staronordijskega mita *Völuspá*. Vsa imena vključno z Gandalfovim, kar je zanimivo, tudi v tem besedilu predstavljajo poimenovanja za škratevska bitja. Beli mag *Gandalf* ima sicer nedvomno krščansko poreklo v belo odetega božjega glasnika, vendar je njegova vodilna funkcija v *Hobitu* rahlo zamegljena, saj se samovoljno prikazuje družini ob nenapovedanih priložnostih, igra pa mešano vlogo duhovnega vodja, nekakšnega očetovskega lika in skrivnostnega sla. Škrati so v *Hobitu* kljub svoji maščevalnosti, stiskaštvu in osornosti prav prikupni literarni liki, ki pa držijo besedo le na papirju, ne pa tudi v srcu. Škratovska, Beornova in zmajeva razboritost, samovoljnost in včasih tudi nepredvidljivost – skratka njihove lastnosti iz kakšne islandske sage – vnašajo v to mladinsko fantazijsko pripoved veliko popestritev in postajajo iz poglavja v poglavje bolj izrazite. Bilbo Bogataj, do neke mere tudi lokostrellec Bard, pa načeloma delujeta bolj moderno in bližje današnjemu času. Smaug je sicer eden najbolj individualističnih zmajev v zgodovini pripovedništva, »obenem je tudi zelo zgovoren, ponosen in pretkan in s tem se Tolkien brez dvoma nasloni na severnjaško legendo« (Simpson, 1980, str. 25). Njegova glavna funkcija v zgodbi je zelo tradicionalna, čeprav ne umre v neposredni borbi z enim samim junakom, pač pa je ustreljen s puščico izurjenega lokostrelca Barda med napadom na mesto in njegovo prebivalstvo. Zanimivo je, da s smrtjo zmaja še niso umaknjene vse ovire na poti do miru. To priča o kompleksnosti zgodbe, ki ne kaže več naklonjenosti

preprosti pravljčni zgradbi in obenem ni več vdana le neposrednemu junaštvu ene osebe po predlogi krščanskih mitov in legend. Za zmago se bori skupina, skupnost, celota in ne le posameznik. Timsko delo, na katerega Tolkien opozarja, ima manj opazne korenine tudi v navezi avtor – Bog, saj je sam vneto zagovarjal stališče, da je Bog izumitelj njegove mitologije in da je bil on le zapisovalec teh sekundarnih mitov.

Znotraj kategorije književnih likov v *Hobitu* se srečamo z bitji, ki jih v ostalih Tolkienovih delih navadno ni. To so na primer ajdi (prevod iz izvirnika v slovenščino nam razkrije, da se v sinonimni rabi beseda lahko uporablja tudi za pogane!), tj. velikani, ki za razliko od trolov niso niti neverjetno zlobni niti neobičajno bistri. Grdini oziroma orki na drugi strani pa v *Hobitu* še ne kažejo pretirane krvoločnosti, ki jo razvijajo v *Gospodarju prstanov*, ampak vplivajo le s podobo, ki vzbuja strahospoštovanje. Na Bilbovi odisejadi se pojavijo tudi vargi, zlobni in krvoločni volkovi, katerih ime naj bi izviralo iz stare angleščine. Druga in bolj verjetna etimološka razlaga išče izvor besede *varg* v nordijskem izročilu, ki kaže na staro norveško inačico *vargr*, ki označuje morilca oz. ropaželjen lik. Tolkiena so fascinirali severnoevropsko izročilo, stare islandske sage, tudi finski narodni ep *Kalevala*, srednjeveški norveški jezik, finščina – in tu so se porodile zamisli in ideje o ne povsem avtentični, novi angleški mitologiji. Vsaka izmed avtorjevih mojstrov in vsebuje nekoliko različne inačice nordijskih vplivov, v *Hobitu* pa je še posebej opazno z gledovanje po ljudski pripovedi in pravljici, saj bralec že na začetku ve, da se bo kljub nekaterim pretresljivim in strašnim dogodkom zgodba srečno zaključila.

Tolkienu so mnogi očitali eskapizem, hipernostalgičnost, alegoričnost, celo infantilnost, nepomembnost v okviru kanonizirane literature in še kaj. Vendar njegova dela ustvarjajo celosten nov svet, samosvojo mitologijo, ki se ne ukrivi pod pritiskom realnosti, saj je sama sebi zadostna in dovolj plemenita, da kljubuje različnim ideologijam. Njegova dela, kljub vsem očitkom – tudi *Hobit* ni izjema – spodbujajo k pravičnejšemu svetu in mlademu bralec hvaležno ponujajo tiste vrednote, ki jih mestoma tudi v sodobni svetovni literaturi kronično primanjkuje. Ne glede na to, da je v obravnavanih delih veliko indicev o prepletanju primarne (avtentične človeške) in sekundarne (Tolkienove fantazijske) mitologije, je koncept velike slike, ki ga bralec usvoji ob srečanju z obema, presenetljiv in univerzalno poučen.

VIRI IN LITERATURA

- Arthur, S. (2005). *Walking with Bilbo: a devotional adventure through J. R. R. Tolkien's The Hobbit*. Carol Stream: Tyndale House Publishers.
- Beahm, G. (2004). *The Essential J. R. R. Tolkien Sourcebook: a fan's guide to Middle-earth and beyond*. Franklin Lakes: Career Press.
- Gradišnik, B. (2004). *Gospodar prstanov od A do Ž: imenopis in podatkovnik oseb, krajev, predmetov in pojmov iz Srednjega sveta in okolice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Harvey, G. (2003). *The Origins of Tolkien's Middle-earth For Dummies*. Hoboken: Wiley Publishing.
- Hollander Lee, M. (1996). *The Poetic Edda*. Austin: University of Texas Press.
- Kordigel, M. (1991). Bralni razvoj, vrste branja in tipologija bralcev. *Otrok in knjiga*, 18 (31), 5–21.
- Simpson, J. (1980). *British Dragons*. London: Batsford.
- Tolkien, J. R. R. (1991). *The Lord of the Rings*. London: HarperCollinsPublishers.
- Tolkien, J. R. R. (1997). *The Monsters and the Critics and other essays*. London: Harper Collins.
- Tolkien, J. R. R. (2002). *Gospodar prstanov. Bratovščina prstana*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tolkien, J. R. R. (2002). *Hobit ali Tja in spet nazaj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tolkien, J. R. R. (2003). *Gospodar prstanov. Kraljeva vrnitev*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Tolkien, J. R. R. (2003). *Silmarillion*. Ljubljana: Založba Gnostica.

Elektronski naslov: gregor.artnik@guest.arnes.si

Založniški odbor je prispevek prejel 4. 11. 2009.

Recenzentski postopek je bil zaključen 21. 12. 2009.
